

ФІЛОСОФІЯ

РАЦІОНАЛЬНІ (РОЗУМНІ) ПОТРЕБИ ЯК УМОВА МОТИВАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 316.334.22

Дмитрієва Т.Г. (Dmitriyeva T.G.)

Національний університет кораблебудування ім. адмірала С.О. Макарова

Розглянуто поняття: "потреби", "мотиви", "раціональні потреби", які сприяють дійсному розвитку особистості; система раціональних потреб як необхідна умова мотивації, реалізація якої стимулює активність діяльності.

Ключові слова: потреби, мотиви, раціональні потреби, розвиток особистості, активність діяльності.

A notion is considered: "necessities", "reasons", "rational necessities" which assist actual development of personality; system of rational necessities as necessary condition of motivation, realization of which stimulates activity.

Keywords: necessities, reasons, rational necessities, development of personality, activity of activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах становлення ринкової економіки, яка раціональна за своєю природою, попит, споживання визначають зміст діяльності, обсяги виробництва. У зв'язку із цим особливу актуальність, на наш погляд, набуває проблема формування раціональних потреб сучасної молоді.

Мета даної статті – аналіз проблеми раціональних потреб у період трансформації українського суспільства.

Огляд літератури. Проблема раціональних (розумних) потреб не втрачає своєї актуальності у різні історичні епохи. Певною мірою можна сказати, що це вічна проблема. Її рішенням у різний час займалися такі видатні вчені як: В. Т. Лежньов, С. Л. Рубінштейн, В. Н. Мясіщев, А. Н. Леонтьєв, А. Г. Здравомислов, А. Маслоу та ін. [1, 3–6, 8]. Проблема раціональних

(розумних) потреб не втратила своєї актуальності й на початку нового тисячоліття.

Виділення невирішеної частини проблеми. У цей час, коли трансформується соціально-економічна система, активно формуються умови для становлення й функціонування ринкової економіки, ринкових відносин, необхідно переосмислити поняття "розумності, раціональності потреб" у світі подій, що відбуваються. Перш ніж досліджувати специфіку раціональних (розумних) потреб, необхідно уточнити зміст поняття "потреба".

Основна частина статті. Відомо, що в історії психологічної думки вивченню потреб не надавалося самостійного значення. Здебільшого вони відносились до широкого спектру емоційних явищ (В. Вундт, Г. Ліппс, А. Бен, Т. Рібо та ін.), а іноді зближались з вольовими тенденціями. "Воля, – писав С.С. Корсаков, – у сенсі найбільш уживаному – є вираження потреби даної особистості й повинна виражати властивості саме цієї особистості як цільного психічного організму" [2, с. 244].

Як самостійна наукова проблема у психології питання про потреби було виділене лише у перших десятиріччях 20 століття у зв'язку з вивченням мотивів поведінки й активних тенденцій людської психіки. У психології потреби фіксуються як певні активні динамічні стани особистості, які пов'язані із виникненням того або іншого дефіциту в її нормальній життєдіяльності як соціальній, так і біологічній, і спрямовані на його усунення. Найбільш коротким продовжує залишатися визначення потреби як стану нестатку. Силу традиції це визначення набуло завдяки тому, що в ньому охоплена найфундаментальна, найістотна властивість потреби – її предметна спрямованість, відчуття нехватки у чомусь цілком певному. Потреби, як справедливо підкреслював В. Т. Лежньов, повинні містити у собі, хоча б загалом, проекцію предметів або речей, які необхідні організму або особистості [3, с. 61].

Предметна визначеність, яка є найбільш істотною характеристикою потреб, не вичерпує їхньої багатобічної сутності. Як вважає В. Н. Мясіщев, "внутрішнє тяжіння до деякого предмету, дії або стану" стає фактом потреби у

тім ступені й остільки, оскільки здобуває стійкість, тобто виявляє себе досить регулярно, із вираженою тимчасовою закономірністю [6, с. 3–23].

Ще один важливий аспект психологічного аналізу потреб пов'язаний із з'ясуванням їхньої мотивуючої функції в життєдіяльності людей. Розуміння потреб як мотивів поведінки є власне кажучи конкретизацією психологічного змісту потреб як діючих, спонукальних сил людської активності, тобто у їхній прямій співвіднесеності з діяльністю особистості.

Діяльна, спонукальна сила потреб закладена в самій їхній природі, тому що, як підкреслював С. Л. Рубінштейн, нестаток, який відчуває індивід у чомусь йому конфронтуючому виступає водночас і як його залежність від чогось і як прагнення до нього [8, с. 459]. Це прагнення як провідна тенденція самого психологічного факту потреби й включається, на наш погляд, в основний зміст поняття "мотив". Мотиви характеризують потреби з боку їхньої практичної реалізації в конкретній дії, як спонукання до певної діяльності. Мотиви виступають завершальною й дуже істотною характеристикою потреби, оскільки, тільки стаючи мотивом, потреба здобуває, нарешті, свою повну психологічну визначеність. Потреби ширше й більш розповсюджені ніж мотиви у тому розумінні, що кожна з них розкривається й реалізується в різноманітті мотивів.

Найбільш докладно зв'язок мотиву із поняттями "потреби", "інтереси", "цінності" розроблений А. Г. Здравомисловим. Він розглядає мотив у нерозривному зв'язку з ним же вибудованим ланцюжком: потреби – інтереси – цінності. Потреби, на думку А. Г. Здравомислова, є внутрішнім стимулом усякої життєдіяльності, відправним пунктом системи стимулювання.

На кожному з етапів перетворення – перетворення потреб в інтереси, а інтересів у цінності – відбуваються певні якісні перетворення й ускладнення мотивації поведінки людини. На ціннісному рівні, на думку А. Г. Здравомислова, на перший план виступає "те, що повинно, що відповідає уявленню про призначення людини і її гідності, ті моменти в мотивації поведінки, у яких проявляється самоствердження й свобода особи" [1, с. 161].

Психологічний аспект дослідження потреб дозволяє виявити їхню багатобічну сутність у трьох основних характеристиках, якими є предметність, динамічність і спонукальність. Тільки в єдності цих трьох характеристик виявляється психологічна природа потреб.

Логічним продовженням питання про природу потреб є класифікація людських потреб.

Відомо, що найбільш простою є двочленна класифікація явищ за принципом дихотомічного розподілу. Починаючи вже з античної філософії, виділялися всілякі підстави. Відповідно до цих підстав потреби підрозділялися на тілесні й духовні, фізичні й психічні, головні й другорядні, вищі й нижчі, природні й штучні, біологічні й соціальні тощо.

Протиставлення потреб людини може мати тільки одну реальну підставу – відповідають або не відповідають вони самій природі людини, сприяють або не сприяють дійсному розвитку її особистості. Із цього погляду потреби людей можуть бути розподілені на дійсні, розумні, природні, з одного боку, і мнимі, ілюзорні, штучні, перекручені, патологічні – з іншого. Останні не закладені у фізичній і психічній організації людини, а породжуються неправильним вихованням, неприродними обставинами життя, різного роду надмірностями, дурними звичками тощо.

Штучними, суперечними природі людини є потреби у палінні, наркотиках, в алкоголі й деякі інші, що завдають величезної шкоди не тільки фізичному, але й моральному здоров'ю особистості. Перекручені, штучні форми можуть іноді приймати й деякі з тих потреб, які самі по собі розумні й необхідні.

Від поняття розумних потреб далеке поняття споживання, що є одним з найпоширеніших і небезпечних явищ у молодіжному середовищі. Наслідком споживчої "філософії" є занепад творчої й соціальної активності особистості, бездуховність, зростання своєкорисливості, заздрості, неправди, безпринциповості й, нарешті, злочинності, у тому числі хабарництва й злочинства. Якщо всі ці явища не будуть осмислені, якщо реалізація важливих економічних заходів не буде підкріплена якісно новими, більш ефективними

заходами з формування розумних потреб, прилучення до світу духовних цінностей, то в молодіжному середовищі варто очікувати подальшого посилення споживчих настроїв.

Найбільш розроблену ієрархію потреб – цінностей запропонував американський психолог А. Маслоу в так званій теорії самоактуалізації особистості [5]. Всі потреби людини А. Маслоу об'єднує в чотири основні групи, які вибудовує в ієрархічну структуру відносного домінування з погляду значимості й людської специфічності. Самий нижній щабель цієї ієрархії становлять фізіологічні потреби (у їжі, свіжому повітрі, у відпочинку і сні та ін.). Її наступний щабель – потреба в безпеці (у мирній обстановці, у родині, у заощадженнях на старість, у релігії тощо). Третім у цій ієрархії людських потреб є самоповага й повага інших (у гарній репутації, високому престижі, оцінці й увазі навколишніх тощо). І, нарешті, самий верхній щабель – це потреба у самоповазі, або "самоактуалізації". Ця вища в названій ієрархії потреба виражає, як підкреслює А. Маслоу, той факт, що людина повинна стати тим, чим вона може бути, тобто прагне реалізувати всі закладені в ній потенційні можливості. "Музикант повинен складати музику, - пише він, - художник малювати, поет повинен писати, оскільки він повинен бути в остаточному підсумку згідно із самим собою" [5]. Як бачимо, потреба самовираження реалізує власне кажучи творчі потреби як найбільш унікальні сили особистості.

Вищевикладене свідчить про те, що самоактуалізація особистості - це не що інше, як результат досягнення мети й сенсу життя. Потреба в самоактуалізації тісно пов'язана з потребою сенсу життя, без задоволення якої доросла людина не може нормально функціонувати. Прагнення людини реалізувати себе у своїй діяльності, втілити в реальність цінності, переконання, ідеали, на яких засноване дійсно розуміння сенсу життя – це вічне джерело активності особистості.

Деякі дослідники задоволення потреби сенсу життя співвідносять із трудовою діяльністю. Польський соціолог Д. Фріцханд трактує працю не тільки як добування засобів до існування, але і як головний засіб самоствердження [7].

Така точка зору відповідає думці А. Маслоу, який вважав, що "справа самоактуалізації" найкраще здійснюється "через захопленість значимою роботою" [5].

Необхідно відмітити, що мотивація трудової діяльності – це лише частина мотивації всієї життєдіяльності людини. Якщо всі прагнення людини поглинає єдина мотиваційна лінія, то це призводить до втрати сенсу життя. Відомий психолог А.Н. Леонт'єв помітив, що "навіть при наявності у людини чіткої головної лінії життя, вона не може залишатися єдиною. Служіння обраній меті, ідеалу зовсім не виключає й не поглинає інших життєвих відносин людини... Образно кажучи, мотиваційна сфера особистості завжди є багатoverхівною" [4]. Людина гармонійно поєднує всі сфери своєї життєдіяльності завдяки формуванню в собі раціональних потреб.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Система раціональних потреб і цінностей людини є одним із провідних компонентів трудового потенціалу особистості. Тому її потрібно розглядати як необхідну умову мотивації, реалізація якої дозволяє найбільш повно розкрити потенційні можливості особистості й стимулює активність її діяльності.

Література:

1. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. – М.: Политиздат, 1986.
2. Корсаков С.С. По вопросу о свободе воли. // Труды Московского психологического общества. – Вып. 3. – М., 1989.
3. Лежнев В.Т. Учение о потребностях в современной психологии. // Ученые записки МГПИ "Психология". – Вып. 1. – М., 1939.
4. Леонт'єв А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975.
5. Маслоу А. Мотивация и личность // Вестн. Моск. ун-та. – Сер.7. – Философия. – 1991. – № 3. – С. 66 – 75.

6. Мясищев В.Н. Проблема потребностей в системе психологии // Ученые записки ЛГУ, 1957. Вып. 11. – № 244.
7. Радаев В.В. Экономическая социология. – М.: Аспект Пресс, 1998.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1946.